

Särskilt begåvade elever, Pedagogens utmaningar och möjligheter

Författare: Mona Liljedahl

Jag har läst och förstått stencilen fröken delar ut redan innan hon delat ut den till alla. Sedan måste jag sitta och vänta tills alla andra har förstått. Det kan ibland ta hela lektionen. Så jag jobbar aktivt i 30 sekunder och sitter sedan uttråkad i 39 minuter och 30 sekunder. (Fatima, 8 år).

Inledning

Särbegåvade elever har en hög begåvning, vilket innebär att eleven lär sig snabbare och mer på djupet. Ofta har en särbegåvad elev spetsalanger och begåvningsområden som är utmärkande, men som kanske inte alltid syns i klassrummet.

Särbegåvade elever handlar *inte* om elever som är "bättre" på något sätt, utan elever som skiljer sig ifrån normen rent kognitivt. Deras humor kan vara avancerad, likaså deras tankegångar och problemlösningsförmåga.

Begåvningsforskning är uppdelad i två falanger:

- Särbegåvning är synonymt med högt IQ.
- Särbegåvning är mer än högt IQ.

Hög särbegåvning anses börja vid IQ 130 och omfattar cirka 2-5 %, medans annan forskning menar att det krävs IQ 120 för att uppnå en akademisk examen.

Enkelt förklarar man att särbegåvade elever har "spring i huvudet". Deras hjärnor är ständigt redo att accelerera från noll till hundra. Dagens oanvända spring i huvudet kan göra det svårt för dessa individer att sova. Alla dagens oanvända tankar tränger fram och därför är det inte ovanligt att särbegåvade elever ägnar sig åt sina intressen på nätterna, vilket i sin tur kan skapa bekymrande sömnvanor.

Upptäcka och identifiera

Särskilt begåvade elever är svåra att upptäcka i skolan. De avslöjas sällan genom kvantitativa testverktyg, såsom betyg och provresultat.

En stor anledning till att lärare missar de särbegåvade eleverna är att de sällan beter sig som man förväntar sig att högtintelligenta elever ska göra; som att prestera på en hög nivå, svara rätt på frågor och göra det man säger åt dem.

Exempel på fyra olika särbegåvade elever, samtliga har hög frånvaro:

- a) Pojke A gick till skolan ibland, men när han märkte att han fortfarande låg före gick han hem igen.
- b) Pojke B stod inte ut med vissa lärare som han ansåg kränkte klasskamraterna, så han vägrade gå på en del lektioner.
- c) Pojke C stod inte ut med rasterna då han inte hade något att göra.
- d) Pojke D var svårt mobbad och misshandlad, vilket ledde till en polisanmälan.

Ytterligare ett exempel på en femårig pojke som är särbegåvad:

Pojken lärde sig läsa när han var 2,5 år. För att uthärda uttråkningen i skolan använde han sig av en massa kreativa tricks. Först lärde han sig att läsa baklänges, och när han bemästrade det så hoppade han över vartannat ord och försökte begripa sammanhanget, och när han bemästrade det, så försökte han skapa en sång av det han läste. Allt till lärarens stora irritation.

Särbegåvade barn blir djupt involverade i begåvningsutredningen, tex. de hittar ofta på egna frågor till psykologen och vill gärna diskutera och argumentera under utredningssituationen. Ofta är de humoristiska och skrattar artigt åt psykologens skämt och kontrar sedan med egna.

Hur ska lärare upptäcka elever som är särbegåvade?

Genom "Opportunity" – "möjlighet" och "tillfälle". Alltså, elever behöver få möjlighet och tillfälle att visa sin begåvning i klassrummet. När detta görs så kommer man också att upptäcka och identifiera fler särbegåvade elever.

Strategier för hur elever får möjlighet att visa sin begåvning i klassrummet:

- Vänd på frågorna.
"Vad heter Sveriges huvudstad?"
Fråga i stället: Vad är frågan till ordet Stockholm? "Ställ sex frågor som du skulle vilja veta om grodor."
- Ge elever löpande nya användbara ord. (Bra för alla) Särbegåvade elever kommer utmärka sig eftersom de lär sig orden snabbare och mer på djupet. De har en utmärkande språklig nyfikenhet, oavsett bakgrund.
- Lärare behöver ställa sig frågan: Vad innebär det att vara duktig i mitt ämne? Och vad är "excellence", såsom i mycket hög förmåga eller skicklighet?
Sedan behöver man ställa följande fråga: Planerar jag min undervisning så att eleverna får möjlighet att visa dessa förmågor?
- Att få tänka högt tillsammans med andra är också en mycket bra träning för alla elever. Men när det gäller särbegåvade elever är det absolut nödvändigt, eftersom det är vad de längtar efter.

En typisk profil för elever som är särbegåvade är att de "vaknar till liv" när det blir krångligt, svårbegripligt och rörigt. Det är inte ovanligt att särbegåvade elever stannar kvar efter lektionen för att diskutera avancerade frågor med läraren, även om de verkat inaktiva under lektionen som nyss avslutats.

Generella kännetecken

Utåtagerande

Många särbegåvade elever flyr ifrån uttråkning och understimulans genom att tramsa och stöka i klassrummet.

Passivitet

I stället för att göra väsen av sig kan särbegåvade elever också bli passiva av uttråkning och understimulans.

Lågpresterande

Inte sällan resulterar uttråkningen och understimulansen i att särbegåvade elever underpresterar eller inte presterar alls.

Annorlunda

Särbegåvade barn och unga uppger ofta att de känner sig annorlunda. Många kunniga inom området menar att intelligensen går att se i barnets ögon, att blicken är mer utforskande, närvarande och djup. Till detta kommer ofta en sorts intensitet i personligheten, en närvaro som är svår att förklara. Det är som om de här barnens kognitiva "annorlundahet" inte går att dölja, kanske genom sättet de pratar och så den där blicken.

Kontextuella kännetecken

Kännetecken på särbegåvning kan också vara högst kontextuella, alltså att elevens egenskaper och beteenden beror på omständigheterna.

Språklig förmåga

Särbegåvade barn utvecklar i regel en god språklig förmåga i tidig ålder. De visar också ofta ett intresse för symboler, metaforer och talesätt av olika slag. Det är också vanligt att dessa barn lärt sig läsa och skriva före skolstart.

Abstrakt tänkande

Särbegåvade elever tänker mer abstrakt och komplext, alltså att de ser fler kopplingar mellan teman, begrepp och underliggande budskap.

Perfektionism

Den största nackdelen med en hög abstraktionsförmåga är att eleven kan visualisera ett perfekt slutresultat utan att ha färdigheter att nå dit. I värsta fall kan perfektionismen leda till ett kompakt motstånd mot att prestera över huvud taget, vilket innebär att elever med skyhögt kapacitet kan bli utan betyg.

Moral

Särbegåvade elever har generellt sett en mycket hög moral och kan bli oerhört upprörda av orättvisor, även sådant som inte rör dem själva. Många gånger kan särbegåvade elever vägra

gå på lektioner bara för att de anser att läraren är otrevlig eller beter sig oschyst mot klasskamrater.

Lärande

Särbegåvade elever har ett intensivt inre driv att vidareutveckla kunskap och skapa nytt. De kan vara uppslukade i timmar av sådant som intresserar dem. De söker gärna lärarens uppmärksamhet för att prata och få lära sig mer. Särbegåvade elever vill helst diskutera med någon som vet mer, inte med sina klasskamrater. De måste finna meningsfullhet i lärandet för att få motivation att utföra uppgifterna.

Minne

Särbegåvade elever har en ovanlig minnesförmåga. Faktum är att särbegåvade elever har ett högst selektivt minne och kan uppfattas som mer glömska än andra, men de glömmet inget av värde. Och med värde menas sådant som har värde för dem själva, sådant som berör dem. De kan minnas exakta ord (oftast i bokstavlig mening), dofter, nyanser och känslor från specifika tillfällen som har påverkat dem. Ingenting undgår särbegåvade elevers detaljminne.

Koncentrationsförmåga

Även koncentrationsförmågan är luststyrd hos särbegåvade elever. De vill verkligen lära sig och göra något på riktigt, känna meningsfullhet. Lusten och intresset är deras ledstjärnor.

Självuppfattning

Särbegåvade barn har tidigt en stark självuppfattning. Som mycket små kan de bli stötta om de inte behandlas som vuxna, samtidigt som de kan lida av en extrem självkritik.

Androgynitet

Särbegåvade elever är mer androgyna i sin personlighet än andra och har fler icke-könsstereotypa intressen och beteenden.

Overexcitabilities

Med en hög begåvning kommer en hög känslighet och ju högre begåvning desto mer sensibelt känslsystem. "Det är som en Formel 1-bil – allt är känsligare: gas, broms, styrning, allt!"

Weltschmerz

Weltschmerz innebär en intensiv själslig vanda över världens alla orättvisor och elände.

Asynkronicitet

Nästan alla särbegåvade barn utvecklas asynkront, alltså i otakt med sig själva. Exempel: Ena sekunden pratar barnet som en liten professor för att i nästa ligga och gråta på golvet för en teckning blev ful.

Relation till andra

På grund av sin intellektuella brådmognad blir inte sällan särbegåvade elever ensamma. De kan ha svårt att umgås med jämnåriga och söker sig därför till äldre kamrater och vuxna.

Humor

Särbegåvades humor är i regel torrare, vuxnare och mer finurlig än de jämnåriga kamraternas. Så medan klasskamrater kan ha svårt att förstå särbegåvade elevers skämt, kan de ofta uppfattas som roliga av läraren.

Intressen

Särbegåvades elevers intresse kan variera oerhört mycket, och komma och gå. De lär sig allt inom ett område och överger det sedan för nästa och nästa.

Pedagogiskt ABC – att undervisa särbegåvade elever

Den internationella rekommendationen och forskningsbaserade undervisningsstrategin för särbegåvade elever i samtliga åldrar består av tre komponenter: acceleration, berikning och coachning, därav förkortningen ABC. ABC funkar för alla elever, inte bara särbegåvade. Acceleration kan då ersättas med begreppet anpassning. (Lektionsdesign!)

Acceleration

Acceleration handlar om att eleven får gå fortare fram i undervisningen. Det här kan innebära att eleven hoppar över moment eller flyttar upp en eller flera årskurser, helt eller partiellt (i vissa ämnen). Ett annat accelerationsalternativ är accelerationsgrupper. Detta är särskilda undervisningsgrupper där särbegåvade elever kan träffas med jämna mellanrum.

Berikning

Berikning innebär att fylla lärandet med meningsfullhet. Att bara gå fortare fram hjälper inte. Särbegåvade elever vill ju lära sig, men de vill gärna veta varför de ska kunna just det som skolan erbjuder.

Coachning

Coachningen bör gå ut på att hjälpa eleven att i första hand må bra i skolan och att föra dialog med samtliga inblandade, samtidigt som behov av acceleration och berikning tillgodoses.

Kunskapskartläggning

Att kartlägga särbegåvade elevers kunskaper är en konstform. I en kartläggning behöver fokus vara på att kartlägga elevers kunskapsnivå *kvalitativt*. Görs detta i stället *kvantitativt* missar man ofta många särbegåvade elever eftersom de ofta har en kvalitet i sin kunskap som kvantitativa mätningar inte fångar upp. Grunden i en kunskapskartläggning är att ta reda på hur eleven tänker. Kartläggningen ska inte fästa för stor vikt vid kunskapsluckor då särbegåvade elever överbryggas dem hur snabbt som helst – när de är motiverade.

Kartläggningmaterialet bör dock inte enbart vara skriftligt, eftersom det missgynnar särbegåvade elever med nedsatt läs- och skrivförmåga eller andra svårigheter som ställer sig i vägen. Dessutom har ofta särbegåvade elever långt mer kunskaper än de kan och vill uttrycka i skrift. Särbegåvade elever kan även övertolka en enkel fråga och ägna sig åt att försöka klura ut vad testkonstruktören egentligen är ute efter.

Twice exceptional

Även särbegåvade personer kan ha inlärningssvårigheter och funktionsvariationer. På engelska kallas detta "twice exceptional" och förkortas "2e". På svenska kallas detta "dubbelriktad begåvningsproblematik".

2e innebär alltså att ha en hög begåvning med förhinder. "Det är som att försöka ta sig fram med en kärra som dras av två helt olika draghästar; ett vältrimmat fullblod och en gammal ardenner. Medan fullblodet försöker dra i väg i galoppfart, sitter ardennern på baken." En färd som denna blir trög, lika svårt är det att ta sig fram i skolan med särbegåvning i kombination med en nedsatt inlärningsförmåga.

När man undervisar twice exceptional-elever så gäller följande: begåvningen måste mättas först! Om utmaningar och stimulans är viktigt för särbegåvade elever utan svårigheter, så är det rentav *avgörande* för 2e-elever.

Sammanfattat av Sylvia Bjerke, specialpedagog.